

УДК 35.07:323(477)**Титаренко Любов***доцент кафедри гуманітарних та соціально-політичних наук
ОРІДУНАДУ при Президентові України, к.політ.н.***ПУБЛІЧНІ ОРГАНИ ВЛАДИ
В КОНТЕКСТІ ВІТЧИЗНЯНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ**

У статті концентрується увага на сучасному етапі українського державотворення, який означений процесами, що впливають на функціонування подальшого розвитку системи публічного управління в Україні. Акцент зроблено на необхідності удосконалення функціонування органів державно-публічної влади та децентралізації в управлінні, розглядаються питання пов'язані з проблематикою суспільно - політичного розвитку: оновлення взаємодії територіальної організації влади і суспільства.

Ключові слова: публічні органи влади, українське державотворення, реформування, публічне управління, адміністративні послуги, державний службовець, взаємодія влади і суспільства, суспільно – політичний розвиток.

Lubov Tytarenko*Associate Professor of the Humanitarian and
Socio-political sciences Department,
ORIPA NAPA under the President of Ukraine, PhD in Political Sciences***PUBLIC AUTHORITIES
IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND POLITICAL DEVELOPMENT OF UKRAINE**

The article focuses on the current stage of Ukrainian state building, which is characterized with the processes that influence the functioning of the further development of public administration system in Ukraine.

The focus is on the need to improve the functioning of public authorities and management decentralization, address issues related to socio-political development: the renewal of the territorial arrangement of power and society, their development and interaction.

The article covers the actual issues of socio-political processes: public administration under the conditions of decentralization of power relations; management of social sphere under the conditions of European integration.

The author outlines the theoretical and methodological principles of the national socio-political progress, the essence and functioning of public authorities in the direction of their improvement both at the central and regional levels. It emphasizes that the category of «public administration» is complicated by its nature. Consequently, there is a need to study the role of public authorities in the context of substantiating the peculiarities of the modern stage of democratic development.

The author emphasizes that it is easier to describe the system of public administration than to provide a clear definition of this category. Therefore, it is more appropriate to give the characteristics of public administration from different perspectives of scientists' view.

The need to study this aspect for Ukraine is determined by the fact that the formation of a rule of law and the democratization of socio-political life require the improvement of political institutions, including institutions of local public authorities.

The relevance of the topic is connected with the issues of the theoretical basis of local public power and its place in the political system of the society that acquire more and more importance in the light of the needs to overcome the economic and political crisis in Ukraine.

The focus is on the fact that the understanding of public administration, as a process, is carried out on the basis of the will of the community (consolidation of people), is implemented by the entities defined by the community to meet its needs and objectives, is interesting and useful for the study of public administration.

The author notes that various researches on this topic do not lose their relevance both in the world and in Ukraine. The sphere of «public administration» includes political, economic, social, administrative, legal, humanitarian systems, etc. At the present stage of social development, the problem of efficient system of local public authority is gaining popularity in many countries that have entered the path of democratic development.

Thus, the role of public authorities in the context of social development of Ukraine is constantly increasing. It determines the relevance of the analysis of their nature and their role in the society. The need to study this aspect is determined by the fact that the formation of a rule of law and the democratization of social and political life in Ukraine require the improvement of political institutions, including the institutes of local public authorities.

Key words: public authorities, Ukrainian state building, reform, public administration, degree of influence of civil society, democratization, administrative services, civil servant, interaction of power and society, social and political development.

Метою цієї статті є висвітлення актуальних питань суспільно-політичних процесів: публічного управління в умовах децентралізації владних відносин, управління соціальною сферою в умовах європейської інтеграції. Окреслено теоретико-методологічні засади вітчизняного суспільно-політичного розвитку стосовно сутності та функціонування публічних органів влади в напрямку їх удосконалення як на центральному, так і регіональному рівні.

Доцільно підкреслити те, що категорія «публічне управління» є складною за своєю природою. Її систему легше описати, аніж надати чітке визначення цій категорії. Тому більш доречним виглядає надання характеристики публічному управлінню з різних точок зору науковців.

Аналіз останніх досліджень. Вагомий внесок у дослідження проблем публічного управління зробили: В. Авер'янов, В. Бакуменко, Р. Войтович, Н. Гавкалова, А. Мельник, Р. Мельник, М. Міненко, О. Оболенський, М. Стадник, В. Шарий та інші. На їх думку, розуміння публічного управління як процесу, що здійснюється на основі волевиявлення громади (колективу людей) та реалізується суб'єктами, визначеними громадою, для задоволення потреб і досягнення цілей громади, цікаве та корисне для розгляду сутності сфери публічного управління.

Відаючи належне науковому доробку вчених, потрібно зауважити, що дослідження за цією тематикою не втрачають своєї актуальності як у світі, так і в Україні. До сфери «публічного управління» належать політична, економічна, соціальна, адміністративна, правова, гуманітарна системи тощо. На сферу її формування та розвитку впливають як

внутрішні (неврівноваженість соціально-політичної системи держави), так і зовнішні (геополітичні виклики, світові тенденції суспільних перетворень тощо) чинники.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з вищезначеного, слід зауважити, що реформа публічного управління почалася в Європі в 80-ті рр. ХХ ст. і була викликана необхідністю посилення ефективності держави як такої. Сучасний стан вітчизняного суспільно-політичного розвитку характерний процесами, що впливають на функціонування системи публічного управління України. Це – європейська інтеграція України, а також децентралізація та реформування державного управління [4, с. 10].

Закономірно, що на сьогодні структурні реформи, розпочаті в Україні, сприяють зміні поглядів щодо місії держави стосовно забезпечення прав і свобод людини і громадянина та висувають нові вимоги до публічних органів влади [8, с. 217]. На сьогодні одним із стратегічних завдань під час адміністративного реформування є формування нової ідеології функціонування виконавчої влади та місцевого самоврядування як діяльності, в основу якої покладається забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання якісних та вчасних публічних послуг.

Вважаємо, що започатковані на сьогодні реформи, спрямовані на удосконалення відповідальності за надання послуг між державними органами та органами місцевої влади, надають останнім більше повноважень по взаємодії влади і суспільства.

Метою реформування публічного управління, як це закріплено у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», є побудова прозорої системи державного управління, створення професійного інституту державної служби, забезпечення ефективності та розвитку публічного управління як на центральному, так і регіональному рівнях [13, с. 2].

Очевидність необхідності реформування системи державного управління та його складової: місцевого самоврядування, (як і всієї територіальної організації влади в Україні) зумовила появу достатньо великої кількості відповідних наукових праць. Найбільш відомими розробками в окресленій проблематиці є публікації В. Бабаєва, М. Біленчука, О. Васильєвої, Горбатенка В.П., В. Куйбіди, О.Оболенського, Ф. Погорілка, С. Саханенка та ін. Зокрема, обраній темі присвятили увагу: В. Авер'янов [1, с. 76], Г. Атаманчук [2, с. 423], В. Бакуменко [3, с. 234], М. Їжа [3, с. 34], О. Якубовський та ін. В їх наукових працях порушуються питання про те, що процеси вітчизняного державотворення та модернізації співвідносяться з проблемами місцевої демократії: безпосереднього реформування публічного управління в умовах децентралізації владних відносин, удосконалення функціонування місцевого самоврядування в країні.

З точки зору вітчизняних науковців в руслі сьогодення постає необхідність в розбудові якісно нового інституту державного управління, забезпечення суспільства кваліфікованими кадрами та компетентними управлінцями з інноваційним мисленням, здатних до відповідального прийняття управлінських рішень [1; 2; 3]. Вченими окреслено актуальність розвитку сьогодення щодо реформування галузей системи державного управління: функціонування органів державної влади, модернізації соціальної сфери, публічних органів в напрямку децентралізації владних повноважень. Це – європейська інтеграція України, децентралізація та реформування системи державного управління [13, с. 1].

Погоджуюсь з думкою науковців, що метою вітчизняного суспільно - політичного розвитку є відхід від централізованої моделі управління в державі, забезпечення функціональності організації влади в Україні. Безумовно, наукові дослідження є значним внеском в теорію, методологію та практику вивчення суспільного розвитку сьогодення. Про

те, попри велику увагу до проблем удосконалення та реформування діяльності місцевого самоврядування (як і державної служби), на сьогодні є багато дискусійних питань, які потребують осмислення сутності публічних органів влади та реформи місцевого управління.

Осмислення потребує те, що на сьогодні українська держава характеризується поєднанням у собі інститутів, що дісталися як у спадок від радянської доби, так і нових інститутів які сформувалися в складний період становлення незалежності[8, с. 64]. Варто зазначити, що як організаційно-управлінський інститут, державне управління є професійною діяльністю із виконання та забезпечення цілей, завдань і функцій держави, виступає в ролі соціального механізму реалізації функцій на місцях, що є гарантом розвитку соціуму [3, с. 345].

Законодавством України визначено порядок прийняття на державну службу, проходження випробувального терміну, особливості умов прийняття на державну службу, порядок присвоєння рангів і багато інших питань[7; 13]. Для забезпечення реалізації положень Концепції адміністративної реформи в Україні передбачено підготовку та виконання концепцій і програм, законів України. Правову основу адміністративного пакету реформ становлять Конституція [9] та закони України, які визначають статус центральних і місцевих органів виконавчої влади, систему адміністративно-територіального устрою та організацію місцевого самоврядування.

Крім того, одним із стратегічних завдань під час адміністративного реформування є формування здоров'я нації. Уряд затвердив Державну цільову соціальну програму розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року[11]. В основу Програми закладено комплексний підхід до вирішення проблеми здоров'я та фізичної активності населення. Реалізація Програми створить умови для підвищення рівня охоплення населення руховою активністю, мотивації свідомого ставлення до власного здоров'я, поінформованості та обізнаності різних груп населення щодо формування здорового способу життя та профілактики негативних явищ серед дітей та молоді. Також будуть створені умови для підготовки молоді до служби у Збройних Силах та інших військових формуваннях, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних службах. Окрім цього, реалізація Програми сприятиме соціальній адаптації та реабілітації інвалідів і осіб з обмеженими фізичними можливостями, залученню дітей та молоді до занять у дитячо-юнацьких спортивних школах. Буде створено умови для розвитку демократії та громадянського суспільства [10; 12].

Відтак сьогодні аспект взаємодії держави і громадянського суспільства в державному управлінні є надто важливим (на відміну від традиційного бачення державного управління як організуючого й регулюючого впливу держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її впорядкування, зберігання або перетворення, що спирається на її владну силу) [8; 13; 14; 15].

Протягом минулих 2014–2018-х років Кабінетом Міністрів України здійснено ряд першочергових політичних, гуманітарних, соціально-економічних заходів щодо розв'язання проблем, пов'язаних із ситуацією на сході країни. Разом з тим безпрецедентні масштаби цієї проблеми потребують комплексного підходу щодо її розв'язання, активізації та координації зусиль центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, спрямованих на відновлення соціально-економічної інфраструктури східних регіонів України та відновлення миру шляхом забезпечення соціально-економічного розвитку територіальних громад, підвищення їх спроможності швидко реагувати на гострі кризові ситуації, визначати потреби і

пріоритетні завдання, реалізовувати проекти та нівелювати можливі потенційні ризики [12, с. 3].

В основі основних завдань публічних органів влади є підвищення соціальної стійкості, розбудова миру та громадської безпеки шляхом досягнення соціальної єдності, культурного діалогу, толерантності із залученням всіх верств населення на сприяння розвитку громадянського суспільства. Важливою є розбудова різних форм самоорганізованої діяльності громади, спрямованої на удосконалення організаційних засад державної служби, передбаченого новою редакцією Закону України «Про державну службу», впровадження інноваційної системи управління людськими ресурсами, управління персоналом на державній службі [7, с. 1], формування кваліфікованого кадрового складу державної служби.

Доцільно відзначити, що в контексті адміністративної реформи на перший план виходять демократичні зміни, а саме: оновлення змісту діяльності органів державної влади, їх максимальне наближення до потреб і запитів людей з головним пріоритетом демократизації суспільства та служіння народові України [1; 2; 8].

В цьому контексті заступник Міністра регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України В. Негода зазначив, що Україна, проводячи реформу місцевого самоврядування, намагається досягти європейського рівня місцевої демократії [14, с. 4].

Виходячи з цього, необхідно визнати, що в Україні відбуваються зміни суспільно-політичного розвитку в напрямку децентралізації влади - передачі значних повноважень та бюджетів від державних органів влади органам місцевого самоврядування, так аби більше повноважень мали ті органи, що знаходяться ближче до людей, де такі повноваження можна реалізувати більш успішно.

20 травня 2015р. Конгрес місцевих та регіональних влад Ради Європи презентував Дорожню карту по Україні, укладену за результатами постмоніторингу виконання рекомендацій Конгресу щодо місцевої та регіональної демократії в Україні [6, с. 3]. Згідно з даними інформаційного агентства УНІАН, друге і третє засідання пост-моніторингової групи Конгресу були присвячені стану виконання рекомендацій щодо фінансової самостійності місцевих органів влади, посилення субсидіарності й об'єднання громад. Підсумки постмоніторингової програми були узагальнені у Дорожній карті, яка містить ключові рекомендації для Уряду України, зокрема щодо внесення змін до Конституції України, проведення місцевих виборів та інших питань, які є ключовими для успіху реформи місцевого самоврядування [6, с. 2].

Зазначимо, що Конгрес місцевих та регіональних влад – це інституція Ради Європи, яка відповідає за посилення місцевої та регіональної демократії у 47 країнах – членах та складається з двох палат – Палати місцевих влад і Палати Регіонів, а також трьох комітетів, та з 636 місцевих представників, які представляють більш ніж 200.000 місцевих та регіональних органів влади. Пріоритетами Конгресу є зміцнення та захист інтересів органів місцевих і регіональних влад, забезпечення їх участі у процесах європейської інтеграції, моніторинг дотримання державами-членами Ради Європи положень Європейської хартії місцевого самоврядування та спостереження за місцевими та регіональними виборами, які відбуваються в цих країнах [6, с. 2].

Слід відзначити, що всі країни Європи, як і більшість країн світу, виділяють в системі органів публічної влади, – органи місцевого самоврядування [15, с. 2]. Переорієнтація державного управління з жорсткої вертикалі ієрархічної системи контролю на комунікативну взаємодію публічної влади, освіти, науки, бізнесу і громадянського суспільства, потребує

формування в Україні нової парадигми взаємодії державно-управлінських кадрів, загальними рисами яких мають стати: професіоналізм і відповідальність, моральність і патріотизм, які набувають рис сталого характеру поведінкової моделі представниками органів публічної влади, – як на центральному, так і регіональному рівнях.

Разом з тим, інтеграція українського суспільства в європейську спільноту і запровадження реформ з децентралізації влади в Україні зумовлює осмислення досвіду децентралізації публічної влади в провідних європейських демократичних країнах. Саме децентралізація публічної влади є невід’ємним атрибутом місцевого самоврядування в провідних демократичних державах Європейського Союзу [4; 8; 10; 15]. В контексті вищезначеного, слід окреслити, що наявність органів публічної влади на найближчому для людей рівні робить владу більш ефективною та дешевшою для суспільства в розумінні забезпечення реалізації прав і свобод громадян.

Формування, реалізація державно-службових відносин у діяльності органів публічної влади спрямована на те, щоб люди розуміли, що від їх вибору залежить якість життя, для чого необхідно не лише удосконалювати функціонування місцевої влади, але і знижувати забюрократизованість державної машини як на центральному, так і регіональному рівні.

Заодно доводиться констатувати, що бюрократизм, який виживав за будь-якої влади, по інерції на сьогодні все ще намагається зберегти свої звичні механізми управління, і, на жаль, переносить ці негативні тенденції на регіональний рівень. Тому стан реформування публічного управління в Україні в напрямку суспільно-політичного розвитку та децентралізації, з одного боку характеризується спрощенням, з іншого, – ускладненням взаємодії органів публічної влади з громадськістю.

На сьогодні однією з ключових проблем українського суспільства в контексті суспільно-політичного розвитку є загострення кризи державного управління, яке супроводжується невмотивованістю апарату до служіння народові з одного боку, та критично низьким рівнем довіри суспільства до них (як представників державної та місцевої влади) – з іншого [5; 10; 15]. Саме цей фактор суттєво впливає на рівень довіри до влади з боку громадськості, визначає ступінь її консолідованості та обумовлює перспективи формування української державно-управлінської еліти як на центральному, так і регіональному рівні.

Чи не тому в нинішній час одним із ключових завдань, яке стоїть перед урядом, є реформа системи державного управління і її складової, державної служби, – як одного з ключових важелів реформи в цілому, і якомога швидшого удосконалення діяльності органів публічної влади щодо вирішення центральних, регіональних та місцевих проблем [10; 11; 14].

Вважаємо: варто зосередити увагу на тому, що розбудова системи державного управління та місцевого самоврядування є багатоаспектним комплексним завданням, яке потребує окремого розгляду й вироблення системи заходів щодо поступу суспільно-політичного розвитку. Хоча чіткої на сьогоднішній день моделі організації публічної служби за конституційними нормами не встановлено, проте Конституція України виділяє загальні засади концепції формування та розвитку системи державного управління. Так, до основних конституційних положень, що безпосередньо стосуються системи державного управління і державної служби, розкривають її соціальний характер, належать наступні: ст. 38 (розд. II) Конституції України наголошує, що «громадяни користуються рівним правом доступу до державної служби, а також до служби в органах місцевого самоврядування»; ст. 8 (розд. I)

визначає, що Конституція України має найвищу юридичну силу і в Україні діє принцип верховенства права [9, с. 12].

Цей принцип забезпечує єдність, узгодженість і стабільність всієї правової системи, її окремих елементів та інститутів, зокрема публічного інституту державної служби [там само]. Цей принцип передбачає, що: органи влади, посадові особи і громадяни повинні додержуватися Конституції України, законів України, міжнародних норм. Публічні особи, тобто державні службовці та працівники органів місцевого самоврядування мають виконувати функції тільки у межах компетенції органу, де вони працюють, у межах прав, закріплених за посадою.

Всі державні органи і посадові особи повинні належним чином реалізовувати свої права та обов'язки; чесно, сумлінно, віддано виконувати та забезпечувати цілі, завдання і функції держави, що стає основою довіри громадян до публічних органів влади, передбачає підвищення професійної компетентності та публічності їх представників [там само, с. 12].

Безумовно, публічна служба передбачає виконання посадових обов'язків особами, які займають державні посади і які отримують за свою працю грошову винагороду [7, с. 2]. Взагалі публічна служба виконується службовцями в порядку, встановленому законом і стандартами, які нормативно врегульовані – і постає інститутом, через який реалізується демократична сутність держави.

Публічні органи влади взаємодіють і підтримують життєдіяльність суспільства, а державний апарат слугує потребам суспільного розвитку як в центрі, так і на місцях.

Багатоманітність впливу державного апарату на суспільну життєдіяльність, багатовекторність його цілей та функцій його діяльності свідчить про те, що на сучасному етапі демократизації перетворення у публічних органах влади співвідносні з перетворенням в системі місцевого самоврядування і повинні забезпечуватися Координаційною радою з питань місцевого самоврядування при Президентові України та Фондом сприяння місцевому самоврядуванню України [4; 5; 14].

Виходячи з вищезначеного, слід зауважити і обнадійливо вірити, в це що стара управлінська кланово-олігархічна модель добігає в Україні кінця.

Беззаперечно, що науково обґрунтована стратегія розвитку будь-якої системи потребує чіткого визначення та розуміння не лише її векторності, цільових функцій і пріоритетних напрямів, а й узгодження технологічних процесів, механізмів реалізації, а також урахування можливих негативних наслідків, пов'язаних із руйнуванням системоутворюючих компонентів у разі, якщо вони не знайдуть адекватного заміщення.

Як зазначає агентство УНІАН, для отримання відповіді на питання, як формувати публічні органи влади у системі суспільно-політичного розвитку і спрямовувати їх до стратегічно визначеної мети, слід визначити стан, в якому знаходиться влада та з'ясувати її готовність до змін [6, с. 2]. З огляду на це, зрозумілим є те, що влада знаходиться в конкретно визначеному стані між двома полюсами – позитивним і негативним. Тобто стан суспільної системи можна охарактеризувати ступенем прояву влади і тенденціями до її зростання або зменшення.

Будь-яка система влади обирає ступінь регулювання розвитку в той або інший бік. Поділяємо думку науковців, що в Україні модель управління, яка веде країну до деградації, треба якомога швидше міняти. Тоді і прийдуть інвестори, які повірять у реформи. Інвестиції підуть туди, де немає криміналітету, корупції, туди, де людина розуміє, які є реальні правила гри, модернізації [4; 8; 10].

Модернізація вітчизняного суспільно-політичного розвитку в загальному плані означає процес оновлення, осучаснення, тобто набуття суспільством низки ознак, характерних для розвинених суспільств, що, в свою чергу, передбачає масштабні, цілеспрямовані перетворення в основних сегментах суспільства і його складових: соціальної системи (в економічній, правовій, політичній сферах, соціальних відносинах, культурі, системі освіти) [4; 5; 8].

З точки зору проф. інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України В. П. Горбатенка, до основних складових модернізаційних змін належать: «раціоналізація діяльності бюрократії і суспільно-владних відносин; диференціація політичної структури; налагодження гнучкої системи вдосконалення законодавства; визначення оптимального рівня децентралізації виконавчої вертикалі; подолання відчуження населення від суспільно-політичного життя [8, с. 147].

Висновки. Отже, розглядаючи діяльність органів влади в контексті модернізації вітчизняного суспільно-політичного розвитку, звертаємо увагу на проблематику державно-публічного управління, яка тісно пов'язана із політикою, законами та суспільно-політичним розвитком країни. Зміни в структурах української державної влади, що спостерігаються впродовж останніх двадцяти шести років, на жаль, не спромоглися подолати громіздку, неефективну і непрозору адміністративно-командну систему, створити цілісне, збалансоване, надійне та ефективне публічне управління. Тому першочерговими завданнями сучасного розвитку України мають стати визначення стратегічних напрямів реформування суспільно-політичного поступу: створення системи публічного управління за кращими європейськими та світовими стандартами.

Усвідомлюємо необхідність удосконалення моделі публічного управління в цілому, аналізуючи державну службу і службу в органах місцевого самоврядування як комплексний і багатогранний соціально-правовий, організаційний інститут. Публічне управління має стати базовим інститутом сучасного українського суспільства.

Література.

1. Авер'янов В. Б. Державне управління проблеми адміністративно -правової теорії та практики. Київ: Факт, 2003. 108 с.
2. Атаманчук Г. В. Теорія державного управління: курс лекцій. Москва: Юридична література, 1977. 434 с.
3. Бакуменко В. Д., Надолішній П. І., Іжа М. М., Арабаджи Г. І. Державне управління: основи теорії, історія та практика: навч. посіб. / за заг.ред. П. І. Надолішнього, В. Д. Бакуменка. Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. 394 с.
4. Бакуменко В. Д. Публічне адміністрування як процес вироблення, прийняття та виконання управлінських рішень. *Наукові розвідки з державного та муніципального управління*: зб. наук. пр. Академії муніципального управління. No 1. [Б. м. : б. в.], 2015. С. 8–26.
5. Ващенко К. Партійні квоти або чийсь особисті вподобання – хибні принципи розстановки кадрів. *Урядовий кур'єр*. 11 вересня 2015р. URL: <http://www.ukurier.gov.ua/uk>.
6. Європарламент синхронно з Радою ратифікував Угоду про асоціацію Інформаційне агентство УНІАН. 16.09.2014р. URL: <http://www.unian.ua/politics>.
7. Закон України «Про державну службу» .Документ 889-19, чинний, поточна редакція – Прийняття від 10.12.2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show>.

8. Інститут держави і права імені В. М. Корецького Нац.академії наук України *STUDIA POLITOLOGICA UCRAINO-POLONA.* / за ред. В. Горбатенка та Ірени Ставови-Кавки.–Житомир-Київ-Краків: ФОП., 2014. Вип. 4. 313 с.
9. Конституція України. 1996, Київ. 64 с.
10. Мельник Р. С. Категорія «публічне управління» у новій інтерпретації. *Адміністративне право і проце.* 2013. № 1. С. 8–14.
11. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 01.03.2017 № 115. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF>.
12. Про затвердження Державної цільової програми відновлення та розбудови миру в східних регіонах України: Постанова Кабінету Міністрів України. від 13.12.2017 р. № 1071/Документ 1071-2017-п, чинний, поточна редакція – Прийняття від 13.12.2017. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1071-2017-%D0%BF>.
13. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
14. Прес служба Міністерства регіонального розвитку. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article>.
15. Титаренко Л. М. Соціально-політичний простір сучасності: проблеми та перспективи розвитку: матеріали VI регіональної наук.-практ. конф. за міжнародною участю (м. Дніпропетровськ). 2013 р. С. 435.
16. Форум YES-2015. 12 щорічна зустріч «Ялтинської Європейської стратегії». URL: www.google.com.ua/search?q.